

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФТЕХОСВІТИ (1945–1958 РР.)

У статті розкрито особливості організації методичної роботи у навчальних закладах профтехосвіти в конкретний хронологічний період. Доведено, що організація і проведення методичної роботи залежали від підготовки якісних навчальних планів і запровадження програм, а також від створеної системи перепідготовки викладацьких кадрів.

Ключові слова: навчально-методична робота, заклади профтехосвіти, особливості методичної роботи, навчальні плани, перепідготовка викладацьких кадрів.

У системі роботи навчального закладу серед видів освітньої діяльності (навчальна, виховна) методична займає особливе місце. Методична робота сприяє творчому застосуванню вчителями на уроках і в позакласній роботі різних методик, технологій; стимулює пошук нових раціональних методів і форм організації й проведення навчально-виховного процесу; забезпечує належний рівень фахової майстерності педагогів; здійснює підтримку реалізації потенційних професійних можливостей, сприяє виконанню професійних обов'язків відповідно до зростаючих суспільних вимог.

Методична робота як наукова проблема належить до актуальних і в певному плані досліджених проблем. Так, сутнісні характеристики методичної роботи (поняття, мета, завдання) розглянуто в працях Ю. Бабанського, Є. Бондаренка, В. Журавльова, І. Кривоноса, М. Скаткіна, В. Сухомлинського, М. Ярмаченко, О. Ярошенко та ін. Узагальнення досвіду методичної роботи в різних типах навчальних закладів України здійснено Т. Лебединець, О. Сидоренком, А. Ярмолою та ін.; питання організації науково-методичної роботи з учителями початкової загальноосвітньої школи в Україні в конкретних хронологічних межах розглянуто Н. Матвєєвою.

Однак на сьогодні поза увагою науковців залишилося питання організації навчально-методичної роботи в закладах профтехосвіти в 1945–1958 рр.

Мета статті – на основі аналізу історико-педагогічної літератури виявити й охарактеризувати особливості навчально-методичної роботи в навчальних закладах профтехосвіти в 1945–1958 рр.

Після переможного завершення Великої Вітчизняної війни перед країною постало завдання відновити та перевершити довоєнний рівень економіки; однак усі її галузі, і в першу чергу важка промисловість, відчували гостру нестачу кваліфікованих робітничих кадрів, підготовка яких була сферою турботи системи трудових резервів.

У зв'язку із цим Рада народних комісарів СРСР наприкінці серпня 1945 р. прийняла постанову, спрямовану на поліпшення навчально-виховної роботи в училищах і школах фабрично-заводського навчання.

Серед ряду центральних підрозділів міністерства були і безпосередньо призначені для організації та проведення методичної роботи, в першу чергу навчально-методичне управління, яке складалося з таких відділів: програмно-

методичного (сфера діяльності: розробка загальних принципів питань методології та методики професійного навчання, навчальних планів і програм, загальних й окремих методик виробничого навчання і викладання теоретичних дисциплін, методичних матеріалів на допомогу майстрам, викладачам та керівникам училищ і шкіл ФЗН); підручників і навчальних посібників (упорядкування, підготовка до друку та видання, аналіз раніше виданих, встановлення номенклатури наочного приладдя для навчальних закладів та їх виробництво); технічного (визначення типів виробів, які виготовляються під час виробничого навчання, норм часу на їх виробництво, розробка типової технології і технічних вимог на основні зразки цієї продукції тощо); навчально-методичної інспекції (розробка принципів питань про типи навчальних закладів, їх структуру й організацію роботи в них, а також різноманітних положень, правил, настанов, інструкцій, узагальнення і пропаганда досвіду кращих зразків навчальної роботи) [3; 4].

Що стосується територіальних (місцевих) управлінь трудових резервів, то до їх відома, зокрема, належали питання організації навчання та виховання молоді в училищах і школах ФЗН на базі затверджених міністерством планів і програм, керівництво проведенням випускних кваліфікаційних іспитів, налагодження і систематичний контроль роботи навчально-методичних органів навчальних закладів, підготовка та перепідготовка майстрів виробничого навчання, викладачів, вихователів й інших працівників училищ і шкіл ФЗН. При керівниках республіканських, обласних і міських управлінь, аналогічно попередньому часу, функціонували навчально-виробничі ради, “покликані надавати методичну допомогу працівникам училищ і шкіл ФЗН у справі підвищення якості виробничого і теоретичного навчання й обміну досвідом роботи кращих училищ і шкіл ФЗН”, однак зміст інструктивного листа міністерства (від 30.01.1947 р.), яким регламентувалася діяльність зазначених органів, по суті справи являв собою перероблене Положення про навчально-виробничі ради при начальниках міських, обласних і республіканських управлінь трудових резервів, затверджене ліквідованим Головним управлінням 20.08.1943 р. [2, с. 114; 5].

Отже, саме навчально-методичному управлінню, враховуючи тогочасну думку уряду щодо превалюючого впливу виробничого навчання на рівень професійної підготовки молоді, новостворене міністерство доручило внести зміни в існуючі раніше плани шкіл ФЗН, запропонувавши при цьому передбачати збільшення часу на виробниче навчання за рахунок скорочення і перебудови програм предметів теоретичного курсу [6, с. 7; 7, с. 2].

У наступні роки зазначені плани постійно вдосконалювалися, особливо в училищах. Цей процес зумовлювався підвищенням загальноосвітнього рівня вступників, заснуванням нових типів навчальних закладів профтехосвіти, зростанням вимог до професійних здібностей випускників.

Суттєва перебудова планів відбулася дещо пізніше, коли міністерство, враховуючи постійно зростаючий рівень шкільної підготовки молоді, дозволило вступ на ряд складних спеціальностей в училищах лише особам з освітою не нижче ніж 7 класів загальноосвітньої школи, розробивши і впровадивши при цьому з 1951/52 н.р. нові плани для груп, сформованих із такого контингенту [9, с. 3].

Ці навчальні плани, на відміну від попередніх, не включали загальноосвітніх дисциплін, які вивчалися в 5–7 класах середньої школи. Це дало змогу збільшити час на деякі спеціальні предмети теоретичного курсу (спецтехнологію, матеріалознавство, креслення) та запровадити нові (основи технічної механіки, основи електротехніки).

У наступні роки тенденція залежності навчальних планів від майбутньої професії набула подальшого розвитку, внаслідок чого в училищах різного профілю вони почали все більше відрізнятися один від одного; крім того, згідно з вимогами часу поступово змінювався і склад предметів теоретичного курсу в них. Так, наприклад, при затвердженні у 1956 р. навчальних планів для ремісничих училищ металістів, металургів і гірників було визнано недоцільним та припинено викладання основ технічної механіки, запроваджене в 1951 р.; натомість вихованці почали вивчати загальну металургію й хімію. Водночас були переглянуті навчальні плани і програми гірничопромислових училищ, у результаті чого в них були впроваджені розділи автоматичного регулювання швидкості подачі комбайнів, пускової та захисної електроапаратури, дистанційного управління електродвигунами тощо [8].

При цьому слід зазначити, що процес удосконалення навчальних планів мав не тільки перманентний, а і зворотний характер; так, у ремісничих училищах металургійного й гірничого профілю вже в 1958 р. знову було впроваджене викладання основ технічної механіки та матеріалознавства, виключених з планів ще в 1954 р., а загальної металургії та хімії припинено; одночасно курс виробничого навчання порівняно з 1956 р. був скорочений ще на 189 год, тобто на 9%, що дало можливість ввести нові теоретичні дисципліни (гірничу справу та техніку безпеки) [8].

У 50-х рр. ХХ ст. розроблялися і навчальні плани для нових типів закладів профтехосвіти, зокрема для училищ механізації сільського господарства, технічних і будівельних училищ.

Другим кроком, спрямованим на усунення недоліків, зазначених у серпневій (1945 р.) постанові Ради народних комісарів, стала робота із суттєвого підвищення професійного рівня педагогічного складу працівників системи профтехосвіти, яка здійснювалася шляхом створення власної відомчої мережі підготовки і перепідготовки кадрів, а також залученням сторонніх висококваліфікованих фахівців.

Так, уже в 1946 р. згідно з розпорядженням уряду СРСР перший загін випускників ВНЗ (800 інженерів та 1700 викладачів загальноосвітніх предметів) отримав призначення на роботу в училища і школи ФЗН; крім того, водночас різні міністерства й відомства перевели до цих навчальних закладів 13 475 висококваліфікованих робітників і спеціалістів на посади майстрів виробничого навчання та старших майстрів [1, с. 348; 6, с. 7]. Із цього часу мережа професійно-технічних закладів поповнювалася щорічно зростаючим контингентом випускників інститутів і технікумів; наприклад, в 1955–1956 рр. в училища і школи ФЗН нашої республіки одержали призначення більше ніж 850 осіб із тих, хто закінчив вищі та середні спеціальні навчальні заклади, а за 1951–1959 рр. – понад 2500 молодих спеціалістів. Цьому сприяли і тогочасні кроки уряду зі збільшення кількості закладів, які готували інженерно-педагогічних працівників для сфери професійної освіти; зокрема, після серпневої (1955 р.) Постанови Ради Міністрів “Про заходи по подальшій індустріалізації, поліпшенню якості й зменшенню вартості будівництва” для забезпечення новостворених будівельних училищ кваліфікованими майстрами виробничого навчання і викладачами були засновані два індустріальних технікума, а в трьох раніше існуючих відкриті вечірні відділення будівельного профілю; аналогічна ситуація спостерігалася і в інших галузях народного господарства. Як наслідок, постійно зростав прошарок педагогічних працівників навчальних закладів профтехосвіти з вищою і середньою осві-

тою; якщо в 1951 р. вони становили 43,3% контингенту викладачів і майстрів, то в 1958 р. – уже 55,5% [8, с. 108, 110].

Для налагодження методичної роботи, спрямованої на підготовку висококваліфікованої робочої зміни для різних галузей народного господарства, Головним управлінням трудових резервів, реорганізованим згодом у міністерство, було здійснено ряд конкретних заходів.

Так, з метою покращення незадовільного на той час кваліфікаційного й педагогічного рівня значної частини майстрів, викладачів і керівного персоналу училищ і шкіл ФЗН була створена розгалужена мережа короткострокових курсів-семінарів (окремих для кожної з перелічених категорій); для працівників, які не мали педагогічної освіти, впроваджене обов'язкове вивчення педмінімуму (надалі розширене до обсягу педучилища чи учительського інституту, залежно від посади); керівний склад обласних і міських управлінь трудових резервів та частина керівників навчальних закладів відточувала свою майстерність на шестимісячних Всесоюзних курсах та в їх філіалах, заснованих при ряді індустріально-педагогічних технікумів; ефективною формою підвищення кваліфікації в той час виступали і “Педагогічні читання”, покликані, в першу чергу, сприяти узагальненню кращого досвіду навчально-виховної діяльності в закладах профтехосвіти. Позитивно впливали на зміцнення виробничо-педагогічного складу училищ і шкіл ФЗН також поповнення цього контингенту випускниками середніх спеціальних і ВНЗ, досвідченими спеціалістами базових підприємств та слухачами спеціально створених піврічних курсів для підготовки майстрів виробничого навчання з висококваліфікованих робітників.

Важлива роль у налагодженні методичної роботи в системі профтехосвіти належала навчально-методичним кабінетам при територіальних управліннях трудових резервів, заснованих у 1945 р. На них покладалася організація постійних семінарів, конференцій, циклів лекцій і доповідей з метою підвищення кваліфікації молододосвідчених майстрів і викладачів; вивчення й узагальнення досвіду роботи кращих педагогічних працівників та визначення на цій основі нових форм і методів навчання; упорядкування методичних розробок з найбільш складних тем програми; опрацювання матеріалів з проведення перевірних і випускних іспитів; сприяння навчальним закладам у налагодженні роботи методичних комісій та у створенні лабораторій, предметно-технічних і методичних кабінетів тощо.

Копітка робота була проведена в зазначений період Головним управлінням трудових резервів та новоствореним міністерством стосовно визначення найбільш раціональних навчальних планів (в першу чергу ремісничих у залізничних училищах), у яких у кінцевому підсумку при переважному значенні виробничого навчання доволі вагоме місце посів і теоретичний курс (зі складом предметів, залежних від майбутньої спеціальності вихованців).

Певні зрушення відбулися і стосовно зміцнення навчально-виробничої бази училищ і шкіл ФЗН, зокрема шляхом централізованих та відомчих поставок техніки, матеріалів й інструментів для виробничих майстерень, обладнання для лабораторій і кабінетів; однак тогочасні потреби закладів профтехосвіти вимагали значно більшого.

Що стосується розробки теоретичних питань методики виробничого навчання, то в той час науковцям ще не вдавалося дати досить глибоке обґрунтування навіть його методів та детально розкрити зміст кожного з них, що поясню-

валося незадовільним станом наукових досліджень у цій галузі й узагальненням передового досвіду проведення навчально-виховного процесу.

Висновки. Отже, стосовно питання про стан методичної роботи в навчальних закладах професійно-технічної освіти у 1945–1958 рр. слід зазначити, що фактично це був етап її зародження і первісного становлення, оскільки до його початку внаслідок об'єктивних причин (20–30-х рр. ХХ ст. – розпоширеність закладів поміж міністерства і відомства, пізніше – напружені воєнні роки) централізована теоретична та практична діяльність у цій сфері по суті не велася.

Список використаної літератури

1. О мерах по улучшению подготовки трудовых резервов и увеличению количества рабочих, подготавливаемых в ремесленных, железнодорожных училищах и школах ФЗО // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам : в 5 т. – М. : Политиздат, 1968. – Т. 3. – С. 341–349.

2. О работе учебно-производственных советов / М.С. Розофаров // Трудовые резервы СССР : сборник официальных материалов. – М. : Госуд. изд-во юридической литературы, 1950. – С. 114–115.

3. О структуре Министерства трудовых резервов // Сборник приказов и инструкций Министерства трудовых резервов Союза ССР (декабрь 1947 года). – М. : Трудрезервиздат, 1948. – С. 3–4.

4. Положение об учебно-методическом управлении Министерства трудовых резервов / М.С. Розофаров // Трудовые резервы СССР : сборник официальных материалов. – М. : Госуд. изд-во юридической литературы, 1950. – С. 12–13.

5. Положение о городском, областном, краевом и республиканском управлении Министерства трудовых резервов / М.С. Розофаров // Трудовые резервы СССР : сборник официальных материалов. – М. : Госуд. изд-во юридической литературы, 1950. – С. 8–10.

6. Приказ министра трудовых резервов СССР № 183 “О мерах по улучшению подготовки трудовых резервов и увеличению количества рабочих, подготавливаемых в ремесленных, железнодорожных училищах и школах ФЗО” // Производственное обучение. – № 10–11. – С. 4–8.

7. Пронин В. За дальнейшее улучшение подготовки и увеличение трудовых резервов / В. Пронин // Производственное обучение. – 1946. – № 10–11. – С. 1–3.

8. Пузанов М.Ф. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР / М.Ф. Пузанов, Г.И. Терещенко ; [под ред. Н.М. Ковальчука]. – К. : Вища школа, 1980. – 231 с.

9. Травинов П. Новые учебные планы в училищах / П. Травинов // Производственное обучение. – 1955. – № 7. – С. 3–5.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2012.

Черкашина О.О. Особенности методической работы в учреждениях профтехобразования (1945–1958 гг.)

В статье раскрыты особенности организации методической работы в учебных учреждениях профтехобразования в конкретный хронологический период. Доказано, что организация и проведение методической работы зависит от подготовки и внедрения в практику качественных учебных планов и программ, а также от созданной системы переподготовки преподавательских кадров.

Ключевые слова: учебно-методическая работа, учреждения профтехобразования, особенности методической работы, учебные планы, переподготовка преподавательских кадров.

Cherkashyna O. Features of methodological work in the institutions of technical and vocational education (1945–1958 yrs)

In article it is opened features of the organisation of methodical work in vocational training educational institutions during the concrete chronological period. It is proved that the organisation and carrying out of methodical work depends on preparation and introduction in practice of qualitative curricula and programs, and also from the created system of retraining of teaching personnel.

Key words: *educational methodical work, establishments of vocational training, feature of methodical work, curricula, retraining of teaching personnel.*